

Nyslum, betongkultur

III. Ett alternativ.

Av fil. dr *Thomas Paulsson*, Norrköping

Jag har i ett par radioföredrag gjort en vidräkning med vårt bostads- och stadsbyggande. Den har säkert varit bitter för många att höra. För mig själv har den varit tecken på en besvikelse. Det behövs inga djupsinnigheter för att konstatera att om bostaden och staden, kort sagt, miljön eller ramen för vårt dagliga liv, inte är bra så kan inte heller det dagliga livet bli bra.

Men hur mörk är egentligen bilden? Finns det ingen ljusning vid horisonten? Kanske kan det peka mot ett svar att se efter vad som gör att människan ständigt kommer bort i de där lamell- och höghusområdena vi bygger i dag. Vad är det som ständigt hindrar oss att bygga för människan?

Det finns många bovar i dramat om den dåliga miljön. En av dem heter herr Tidsnöd. Det är han som hindrar arkitekterna från att tänka först och handla sedan, som övertalar dem att ta fram någon av de där planerna som en rutinerad yrkesmänniska alltid har i bakfickan och slänga in den i en plan för Uddevalla fast den var tänkt för Västerås en gång i tiden. Han har en kusin, som heter herr Arkitektbrist och dessa två herrar blir så mycket farligare därför att de arbetar som kompisar.

Så finns det herr Okunskap. Han är liksom de andra jag nämnt en flitig man och sitter med i massor av sammanträden och suddar ut de finesser, som arkitekterna hyrts för att rita. Han får ofta hjälp av sin bästa vän, Herr Snålhet. Så finns det herrarna Tomtspekulation, Markvärdesstegring och Tomtgränser. När alla dessa vitala, sammanträdesrutinerade och kontorsstolsnötande herrar dansat ringdans i vår miljö så blir det hackmat av mycket.

Det har slagit mig då jag tittat på de dåliga exemplen i stadsbyggandet som tillkommit under de senaste tio åren, att här har det inte funnits

någon tro och övertygelse. Däremot finns detta i en del arkitekttävlingar där många fina förslag kommit fram. Det är kanske därför att de tävlande tycker sig ha friare händer när de arbetar så. När tävlingsresultaten skall förverkligas, ja då kommer de fina tankegångarna bort, då dyker bovarna upp igen. Vi tycks inte kunna samla oss om och genomföra de verkligt stora uppgifterna i vår tid i enighet. Där har vi det sämre ställt än under medeltiden då man i det dåvarande fattiga Sverige på några generationer byggde tusentalet sockenkyrkor och dessutom en mängd stora katedraler. Eller se på vad stormaktstiden åstadkom i sina säterier, stadspalats och stadsreglernigar! Kan det vara tron som fanns förr men som nu saknas? Kan det ha varit makten och penningen?

Det där med tron, det är väl det som gör att man satsar på rätt häst. Det har vi inte gjort och vi har lustigt nog inte satsat på fel heller, utan vi har som de försiktighetens generaler vi är satsat på alla hästarna i loppet. Det är därför det inte finns någon logik i så många av vår tids cityregleringar. Antingen skall vi ha s. k. citynäringar i city eller också inte. Antingen skall vi ha trafik i city eller också inte. Att ha båda delarna är inte logiskt och det måste finnas logik i trafikplaner som i allting annat.

Men jag tror inte det lönar sig att längre leta efter bovar när de nu är namngivna. Vidräkningens tid måste vara förbi. Nu måste vi gå från ord till handling, från undersökningar till resultat, från planer i vår fantasi till konkreta streck på papperen, från visioner och drömmar till programmet.

Det programmet heter att bygga för människan, att sätta henne och hennes relationer eller behov av andra människor i centrum, men i en så tolerant form som möjligt; alla står nämligen

inte ut med kontakter med medmänniskor alltid. Å andra sidan kan ingen klara sig utan dem. Bostadsområdena måste förvandlas från sovstäder till fullständiga helheter med något slag av centrum, mot vilket allas intresse vänder sig.

Vi måste bygga något som liknar grannskapsenheter. Jag tvekar att använda ordet därför att det har en dålig klang och endast i brist på bättre. Men det är den gemenskap, som grannskapsenheterna försökte åstadkomma, som jag far efter. Om någon kan hitta på ett finare ord så är det så mycket bättre.

Trots att grannskapsenheterna, som kommer från engelskans *neighbourhood-unit*, inte fått någon entydig definition och inte heller bestämning till storleken, kan den ge ledning. Hos alla dem som arbetat med grannskapsenheten, och de är inte så få, har man velat ta fasta på människans behov av att värna familjen och hennes behov av kontakter med medmänniskor, goda vänner och grannar. Man har sagt sig att människan är ett socialt väsen, som inte klarar sig utan dessa medmänniskor och man har gång efter annan ställt upp grannskapsenheten som ett alternativ till storstaden där i stället stadsbon blivit anonym och i alltför hög grad drunknat i de stora massorna. Konsten är nog att se storstaden och grannskapsenheten inte som varandra uteslutande motsatser utan som komplement till varandra. Det kan lyckas om man inte glömmer att människan skall få gå till fots i sin grannskapsenhet men till och från den får hon gärna färdas i bil.

För att ytterligare illustrera innehållet i denna tanke, vill jag något beröra det bidrag som diletanten och parlamentsstenografen Ebenezer Howard har givit under slutet av 1800-talet. Howard slog sig på stadsbyggnadskonst på fritid och han uppfann en stad, satellitstaden, som han senare sålde till ett exploaterande bolag, dock i en annan form än Howard tänkt sig. En av de viktigaste beståndsdelarna i Howards idé var just grannskapsenheten.

Satellitstäderna, med vars hjälp storstaden skulle s. a. s. avvecklas, var en gång för alla bestämda till storleken och skulle läggas runt en

litet större stad som planeterna runt en sol. De skulle vara beroende av sin sol i vissa avseenden men i de flesta vara självförsörjande. Staden kan bäst beskrivas som ett hjul. I navet låg centrum förstås, och därifrån utstrålade gator som samtidigt skilde enheterna staden bestod av från varandra. Howard kallade dem *wards*, områden, vi kan lika gärna kalla dem grannskapsenheter eller grannområden. Halvvägs mellan navet och däcket gick en bred esplanad runt hela staden. Där fanns butiker i arkader, Chrystal Palace, Glaspalatset, kallade Howard det för, och detta var omgivet av fina parker. Längst ut — i däcket med andra ord — låg fabriker och andra arbetsplatser.

Formen var inte särskilt lyckad, den rymde en mängd fallgropar som många ramlat ner i. Men det viktigaste är ju att varje av ekrarna begränsad enhet har sin beskärda del av staden; arbetsplatser, bostäder, butiker, park och sin bit av centrum. Varje enhet var självförsörjande och i intet avseende behövde man gå över ån efter vatten. I stället för vår tids specialiserade regioner hade Howard *fullständiga* samhällen.

Grannskapsenheten har då och då dykt upp i diskussionen och så glömts bort igen. Den amerikanske stadsplane- och kulturkritikern Lewis Mumford är en av dess mest energiska förespråkare; han vill sätta skolan i byns centrum i stället som förr kyrkan. Då får han automatiskt enhetens storlek bestämd till befolkningsantalet. Han gav för övrigt idéerna vind i seglen efter andra världskriget och vi fick också här i landet en hel del planering efter detta mönster. Men så har idén glömts igen, därför att andra ideal och andra krafter, kanske främst de ekonomiska, ansågs tala *mot* den lilla grannskapsenheten till förmån för det större målet, t. ex. Vällingby eller Farsta. Dock finns det värdefulla erfarenheter att göra i det som föregick Vällingby, det som efter bästa förmåga försökte bli en grannskapsenhet, t. ex. Årsta söder om Söder i Stockholm. Det var en ansats, ofullgängen kanske därför att entusiasmen inte riktigt fanns, men som är värt ett bättre öde än att helt glömmas bort. Men framför allt finns i Amerika två samhällen,

Radburn och Greenbelt, som kan ge många rekommendationer. Radburn, som aldrig blev färdigt därför att depressionen körde folk från hus och hem, har i det som väl färdigställdes, alla bostäder samlade i storkvarter med stadsparken som en ryggrad. Där ligger skolor, butiker och lekplatser och till dessa för korsningsfria gångstråk. Trafiken är nämligen hänvisad till en andra sida av bostadshusen och sinnrikt skiktad i lokal trafik och genomgångstrafik. På vägen till skolan och butiken behöver skolbarnen och husmödrarna aldrig korsa en trafikled. Lek på gator förekommer inte. Fotgängarna tar den kortaste och naturligaste vägen men bilarna har inte trängt sig in överallt eller kört upp på bostadsområdenas gräsmattor som är så vanligt hos oss. Vi har hittills bara importerat detaljer ur sådant som Radburn, idén som helhet har inte genomförts.

Där skapades ett torg för torghandel eller rätt och slätt flanering, där kom en mångsidigt användbar biograf, läkarmottagningar, butiker och en rik flora av lokaler för hobby och klubbar och sammanträden.

Låt oss försöka en gång till att bygga efter denna idé, men låt oss också försöka fullända idén mera. Låt oss försöka en gång till innan vi ger slaget förlorat. Skam den som ger sig!

Vi skall börja med hemmet.

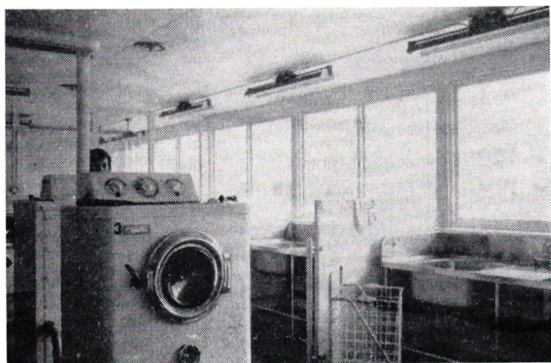
Vi skall börja med hemmet därför att detta — tvärt emot vad man tidigare förutspått och skils-

mässostatistiken verkar att utvisa — kommer att få ännu större betydelse i morgondagens samhälle. Det bästa beviset för den tesen är de långa bostadskoerna; det är betydligt fler idag som vill ha ett hem än vad det var igår. Det beror inte bara på omflyttningen från tätort till stad och inte heller bara på den höjda standard som givit allt fler allt mer pengar att betala i hyra. Det beror minst lika mycket på en ökad uppskattning av hemmet.

Dessa hem skall bestå av många fler typer än vi nu är vana vid. Det skall finnas hem för den unga barnfamiljen, stora hem där familjemedlemmarna kan få vara tillsammans lika väl som de skall kunna isolera sig från varandra om de har lust med det. Där skall finnas hem också för dem som inte tillhör en familj lika väl som hem för de gamla mitt ibland de unga familjerna. Då kan mor få hjälp i form av råd när hon skall baka sitt första bak och tvätta sin första tvätt och hon kan få hjälp i dåd ty mormor kan vakta barnen när den unga frun vill gå hemifrån. Då blir det inte något problem längre att ta hand om de gamla, som i stället kan få bo kvar i sin miljö om de vill. Då blir de gamla inte onödiga utan nyttiga.

Bostadsbeståndet skall alltså bestå av en mängd typer av bostäder; tekniskt välutrustade men ganska små för de gamla och dem som inte har gift sig eller tänker gifta sig, större bostäder och helst i markens närhet för barnfamiljerna och med en bit egen trädgård som barnens första lekplats. Måste vi nödvändigtvis ha höga hus gäller det att fördela dess bostäder till sådana som vill och kan bo högt, och bostadens utseende måste avpassas efter dessa önskemål.

Som ett komplement till bostäderna hör en mängd s. k. kollektiva inrättningar, som tvättstugor, barnparkeringar, daghem, hobbylokaler, förutom hela floran av nödvändiga butiker. Redan under trettioalets första år inleddes en intensiv kampanj för alla dessa komplement till bostaden. Både då och senare har argumenteringen rätt mycket fotats på viljan och nödvändigheten att hjälpa de husmödrar som har förvärvsarbete. Vi får för den skull inte glömma att göra bo-

Det är viktigt att den miljö husmödrarna flera gånger i veckan besöker är värdad. Här en föredömlig tvättstuga i området Markbacken, Örebro.

stadsområdena tilltalande för alla dem som måste eller helt enkelt vill vara hemmafruar.

Bland miljön utanför bostaden är skolan den viktigaste. I likhet med Mumford bör vi sätta skolan mitt i byn och låt oss inrikta oss på att förverkliga den lilla kvartersskolan för de små barnen, rymmande kanske tre eller fyra klassrum i en skala som gör att barnen steg för steg kan ge sig ut i de storas värld. För de större skolorna får de mindre kvarteren samarbeta. Att kvartersskolor hitintills inte förverkligats beror inte på att man tvekar om deras lämplighet.

Den grannskapsenhet, vars innehåll jag nu i största korthet skisserat, har hemmet som en tyngdpunkt, de små barnens skola som en andra, butiker av olika slag som en tredje och som en sista alla de kollektiva inrättningarna plus något slags litet centrum för befolkningen, ett litet torg för sommaren och ett för vintern, alltså med väggar och tak där människan kan träffa andra människor. Mycket av det man måste få gjort utanför bostaden gör man i den kompletterande miljön i bostadsområdets kärna. Man tvättar och dricker en kopp kaffe medan tvättmaskinen går och barnen leker i närheten utomhus eller inomhus alltefter årstid och väder. På rasterna kan skolbarnen se eller ana sitt hem, butiker ligger nära till hands och tillsammans med hemmen kan komplementen bilda en fin miljö med plats för både finrum och vardag, med vindskyddade

Bebyggelsen samlad till områdets periferi. Det ger både intima gårdar och vrår liksom stora lekfält. Baronbackarna, Örebro.

vrår och soliga lägen så att barnens krokusar kommer upp tidigt om våren. Låter det idylliskt? Vi kanske behöver en liten idyll också. Framför allt behöver vi miljö eller rum omkring oss som vi känner att vi behärskar.

Vi måste ge dessa storkvarter, grannskapsenheter eller vad vi vill kalla dem en *gångsida* och en *trafiksida*. På den senare finns parkeringsplatser och anknytning till andra stadsdelar. Bilar och fotgängare ser knappt varandra. Först då blir bådas villkor sådana att man kan promenera i lugn och ro och köra bilen på det sätt bilar skall köras.

Formen på kvarteret vill jag inte binda till en mall; det måste för övrigt bli arkitektens arbete att överföra innehållet till form; dock vill jag ge den rekommendationen att formen måste understryka innehållet; bostadshusen måste som en ringmur skydda gångsidan med sitt ömtåliga innehåll av skolor, butiker etc. Men sedan kan formen varieras från cirklar, ovaler, klöverblad eller vad nu den inspirerade fantasien vill tänka sig.

För övrigt torde väl också andra delar av stadskroppen, kontorscity, butikscity och fabriksregionerna kunna få en analog form. Vi måste ju i t. ex. city radikalt skilja på en gångsida och en trafiksida.

Invändningar kommer säkert att resas mot det jag sökt teckna, kanske under formuleringen: det där vet vi ingenting om, vi vet inte hur folk vill bo, hur den perfekta bostaden skall se ut, hur vi skall ordna med leken, med trafiken etc.

Jodå, vi vet en hel del. Men först och främst får vi inte glömma bort det som verkligen är bra i vår tids arkitektur. Det finns rika källor att ösa ur. Det finns en mängd exempel i dagens Sverige på de mest perfekta bostäder och lekplatser och trafiklösningar. Och vill vi ha ett exempel på ett gångstråk så kan vi hämta inspiration av Sergelgatan mitt i Hötorgscity i Stockholm, som så många glömt bort då den delen av vårt land nyligen kritiserades.

Man kan plocka en fin bukett av god planering om man väljer t. ex. Hallsås i Lerum utanför Göteborg, enfamiljshus, intima, nästan idyl-

liska om de inte vore så strikta, med garagen i radhusradernas slut så att ingen trafik finns mellan husen utan nästan bara gräs. Det finns markbesparande atriumhus och öppnade atriumhus, den s. k. "skånska längan" i Skånebyn utanför Lund, Vällingby har också fina radhus och för att gå upp i skalan kan man nämna Kortedala i Göteborg, värt att diskuteras i detaljerna, men med husen vända in mot hyresgästernas gemensamma miljö. I Baronbackarna i Örebro finns något liknande och i Brittgårdsområdet i Tibro håller något helt nytt på att växa fram. Där blir det inte tomt mellan husen, där blir det liv. Något håller på att hända inom svensk arkitektur och stadsplanering. Kunde så bara de stora betongkolosserna maka på sig litet till så...

Detta som jag nyss beskrivit eller antytt som hastigast det vet vi, det finns som idéer och konkret verklighet. Det är bara att sätta igång och använda det. Vi vet t. ex. också att trafiken måste skiktas allt efter sin art, att olika slag inte kan blandas och att den framför allt inte kan blandas med gångtrafik. Vi vet hur en bra lekplats skall vara beskaffad och för den som vill

studera skolor kan den lilla skolan i södra Oxelösund ge fina uppslag för att nämna endast en.

Vi vet mycket och på de områden där vår kunskap är mindre kan vi få reda på mer genom att lyssna till en del hjälpvetenskaper, psykologi, medicin etc. Men det fordrar ett ömsesidigt engagemang i frågorna; de som sitter inne med specialkunskapen får inte tåga med vad de vet. Skulle vår kunskap ändå svikta på någon punkt måste vi ta risken att bestämma oss för det ena eller andra alternativet; vi kan nämligen inte bara hålla på och skjuta upp avgörandet i en töcknig framtid.

Det jag nu tecknat är inget Utopia; därmed menar man ju i allmänhet den en gång för alla fastställda formen. Staden måste alltid förändra sig för att möta nya krav. Den skall aldrig bli färdig. Det är innehållet vi skall fastslå och det innehållet måste vara människans liv i alla dess former. Hemmet är hennes viktigaste miljö. Det vore bra om alla kunde enas om att börja där. Jag tror att man måste börja där och börja *nu* därför att det är så oerhört mycket arbete som ligger framför oss.

Nyhyttan

Kurort och enskilt sjukhem

Storslagen bergslagsnatur — utmärkta promenadvägar — hög och torr barrskogsluft — sjukgymnastik — massage — bad.

Läkare: *Med. Dr G. Smårs.*

Behandling av invärtes sjukdomar, mag- och tarmsjukdomar, hjärt- och blodtryckssjukdomar, reumatiska åkommor. Konvalescens och rekreation. Prospekt och upplysningar genom rumsbeställningen.

Tel. Järnboås 13.

Postadress: Fack 65, JÄRNBOÅS.